

Алесь СУША

ВЫСТАВА "Францыск Скарына і яго эпоха"

Сёлета ў Беларусі адбывалася мноства мерапрыемстваў, прымеркаваных да знакавай падзеі ў культурным жыцці нашай краіны — 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Адной з самых цікавых, маштабных і змястоўных стала выстава "Францыск Скарына і яго эпоха", што адкрылася 14 верасня 2017 г. у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

Падчас урачыстага адкрыцця выставы бібліятэку наведваў сам... Францыск Скарына, вобраз якога прадставіў акцёр Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі Дзяніс Паршын. "У тым, што вы, удзячныя нашчадкі, здолелі захаваць кніжную спадчыну, вывучыць і даць магчымасць усім людзям яе спазнаць, я бачу сувязь нашых эпох!" — дэкламаваў першадрукар. Атмасфернасць святочнаму мерапрыемству надалі нумары ансамбля скрыпачоў Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета, капэлы беларускіх духавых інструментаў "Гуды" і танцавальнага калектыву Дзмітрыя Залескага. Такім чынам, урачыстае адкрыццё само па сабе стала важным мерапрыемствам у культурным жыцці сучаснай Беларусі.

Экспазіцыя і падыходы да яе фарміравання таксама могуць лічыцца паказальнымі. Выстава, як машына часу, пераносіць нас на 500 гадоў назад, у тыя далёкія часы, калі кнігадрукаванне толькі зараджалася — з'яўляліся першыя друкарскія станкі, а звыклія руцэ перапісчыка пярэ і чарніліца сыходзілі на другі план. Экспазіцыя паказвае, як кніга змяніла еўрапейскую прастору і як дзякуючы ёй развівалася еўрапейская цывілізацыя.

У справе кнігадрукавання ў многіх краін свае героі: Ёган Гутэнберг — у Германіі, Уільям Кекстан — у Англіі, Іван Фёдараў — у Расіі, Прымаж Трубар — у Славеніі... А ў Беларусі, вядома ж, — Францыск Скарына. Паказаць гэты агульнаеўрапейскі кантэкст узнікнення беларускага кнігадрукавання, яго перадгісторыю і ўзаемазвязь нацыянальных кніжных традыцый Беларусі і іншых краін можна было толькі на падставах параўнання і супастаўлення беларускіх кніжных помнікаў з еўрапейскімі першадрукамі.

У сувязі з гэтым на выставе дэманструюцца арыгіналы, а ў рэдкіх выпадках — экспазіцыйныя копіі рэдкіх выданняў XV—XVIII стст., выпушчаных не толькі ў Беларусі, але і ў Балгарыі, Вялікабрытаніі, Германіі, Іспаніі, Італіі, Латвіі, Літве, Партугаліі, Польшчы, Расіі, Сербіі, Славакіі, Славеніі, Украіне, Францыі, Швейцарыі, Швецыі, Чэхіі і інш. Яны дэманструюць разнастайныя традыцыі еўрапейскай кніжнасці: розныя мовы, розныя алфавіты і шрыфты, розныя падыходы да ілюстравання кнігі... Але ўсе гэтыя выданні яднае іх першыństwo, іх знакавы характар для кожнай з нацыянальных культур.

Гістарычныя абставіны не дазваляюць сёння Беларусі зладзіць падобную выставу самастойна, арыентуючыся толькі на свае кнігазборы. У выніку шматлікіх войнаў, паўстанняў, іншых гістарычных падзей з нашай зямлі былі вывезены ці фізічна знішчаны найбольш каштоўныя кніжныя калекцыі. На жаль, сёння шмат прасцей знайсці найбольш каштоўныя кніжныя помнікі беларускага паходжання ў замежных калекцыях, чым у беларускіх фондасховішчах. Менавіта таму, каб прадэманстраваць багацце кніжнай спадчыны Беларусі і вышэйшыя дасягненні еўрапейскага кнігадрукавання, арганізатарам выставы давалося праводзіць перамовы з дзяржаўнымі і прыватнымі захавальнікамі кніжных помнікаў з некалькіх дзясяткаў краін. У выніку многія адгукнуліся, і на выставу каштоўныя экспанаты былі перададзеныя не толькі айчыннымі дзяржаўнымі і прыватнымі збіральнікамі, але таксама прывезеныя з Ватыкана, Германіі, Латвіі, Польшчы, Расіі, Славакіі, Славеніі.

Фактычна ўпершыню ў гісторыі Беларусі атрымалася арганізаваць настолькі маштабную міжнародную выставу — унікальныя экспанаты з васьмі краін свету, якія маюць статус нацыянальных святыняў, сабраныя разам і экспануюцца ў Мінску на плошчы каля 1500 кв. м. Упершыню можна на ўласныя вочы пабачыць не копіі і муляжы, а арыгіналы.

Унікальныя экспанаты выставы самі па сабе сталі інфармацыйнай нагодай, а іх з'яўленне ў публічнай прасторы — знакавай культурнай падзеяй. Так, напрыклад, у беларусаў з'явілася магчымасць упершыню ўбачыць арыгінал Бібліі Гутэнберга. Унікальная кніга, якая лічыцца самым старажытным, знакамітым і дарагім выданнем у Еўропе, прыбыла ў Беларусь з Германіі. Фрагмент гэтага рэдкага кніжнага помніка сёння захоўваецца ў Нацыянальнай бібліятэцы Германіі ў Лейпцыгу. Спецыяльным рэйсам у суправаджэнні экспертаў-кнігазнаўцаў, дыпламатаў і супрацоўнікаў аховы гэтая кніга была дастаўлена ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі.

Біблія Гутэнберга традыцыйна лічыцца кропкай адліку гісторыі кнігадрукавання ў Еўропе і паваротным момантам у пераходзе ад Сярэднявечча да сучаснага свету. Гэтая кніга, надрукаваная высакародным гатычным шрыфтам, прызнаная шэдэўрам друку і мастацкага майстэрства. У свеце захавалася толькі некалькі асобнікаў

30K-1
6078

Выстава “Францыск Скарына і яго эпоха” (да матэрыялу Алеся Сушы)

«БЕЛАРУСКІ ГІСТАРЫЧНЫ ЧАСОПІС» 12/2017

Старонка з Бібліі Ёгана Гутэнберга.
Каля 1454 г.

Старонка
з факсімільнага
выдання Бібліі
Ёгана Гутэнберга.
1913 г.

Incipit epistola sancti ieronimi ad
paulinum presbiterum de omnibus
hinc inde libris capituli pmi.

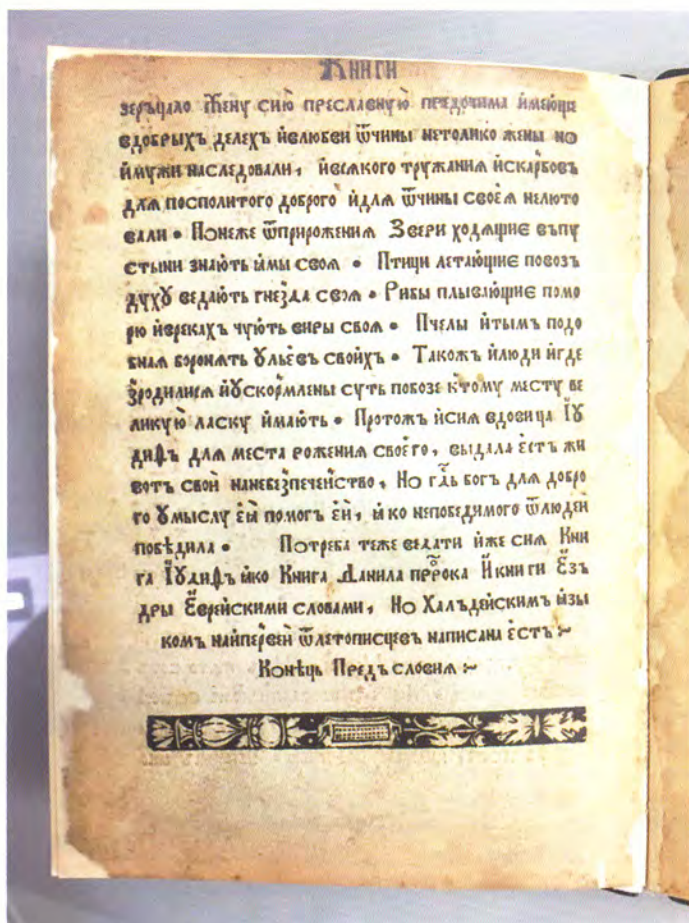
Itae ambrosius
cui michi munus
cula ptebas. dicitur
sit et suavitudo
lecto. h a principio
amici ad. hic pta
re iam lida i uetris amicitie noua:
pfectane. De ea mi illa uocelludo e
i epi glumio copulata. qm non uali
tas te familiaris. no pna eamum
corpor. no libola i palpas adula
sed dei amio. et diuinae inspirati
rudia conciliant. legim? in uetris
historijs. quos a iustitie. puita af
nouos adijit ptes. man eadisse.
ur eos quos e libris nouaunt. coa
qj uidet. Hinc piragoras monphi
nos uas. sic placo egipai. i archie
ra cernit. cauteus orau yalif. que
quond a magna ptea diebat. labo
uossilur ptagiui. et ur qui aduenis
nigr ear. i potens. uisus doctuas
achateuit gignalia psonabat. hinc
pignus aeg distipus. males alicia
uocite dilite. qm sua spudet in gnt.
Deus cu laas quasi roso oide fugia
tes psequit. cap? a piranis i uenida
nis. o. tano iustissimo paruit. dud
capuuis uind? i secus. Tame quia
phus maior aucte se hinc. ad ortum
sunt. i adu eloquere fonte manant.
de uicinis hyspnie galliacis hinds
quos am uenit nobites legimus. i
quos ad conplacione sui roma no
caueta. um? hore fama ydusit. Dja
buit illa tras inauditi dunds sculo
cederandis miracul. ur urbe cana

ingressi. aliud terra urbem quereant.
pypolloni? hinc ille mag? ur vulgus
loquitur. hinc phtis. ur piragoras tra
dunt. inuauit pfas. pntiur caucasi.
albanos. scythas. mallagas. opul
dissima iudie regna pteruauit. et ad
egreum lacum phison ampu
cinnillo puenit ad dragmanas. ur
hyrcan in chono sedet auro et de
cauali fonte potant. inor pauco
discipulos. de uacua. de moribus. ac de
cau diis. et lides audire docent.
hinc p elaminas. babilonios. chalte
os. medos. alios. parthos. syros.
pharices. arabes. palestinos. rous
ad allgandria. pteret. et ehi opia.
ur gignosiphitas i famolim am
solie uisam uidet in sabulo. hinc
uicir ille ur ubiq. y distet. et semp
proficis. semp se melior hinc. Dicitur
sup hoc planissime odo uolumi
nibus. phystanus.

Quid loquitur de sedu hominibus.
mi apulo paulo. uas steconij.
i magister genit. qui de consuetudina
can i se hospis loquebat. dicit. An
epetimeni quena ams qui in me
loquit epi. Post damaloi arabia q
luctat. aledit iherosolimam ur uidet
pau i male apud cu dieb quindat.
hoc mi iustio ebdomadia et ogdo
adit. hinc? gant p dicator in hinc
dus ear. Et uisus post ams hinc.
teum assumptu barnaba et o. ego
sunt cu apulo eu agenti. ur font in u
a. um aucte aut auctur. Dicitur
ndas qd laetis emerge. uire uon?
adu. et in auro discipul de audioris
ore manusa. forius sonat. Et uide et
est hinc. et uidi egulare. i legere

Книга Юдифь.
Выданне Францыска Скарыны.

Прадмова да Книгі Юдифь са знакамітымі словамі
Францыска Скарыны пра любоў да Радзімы.

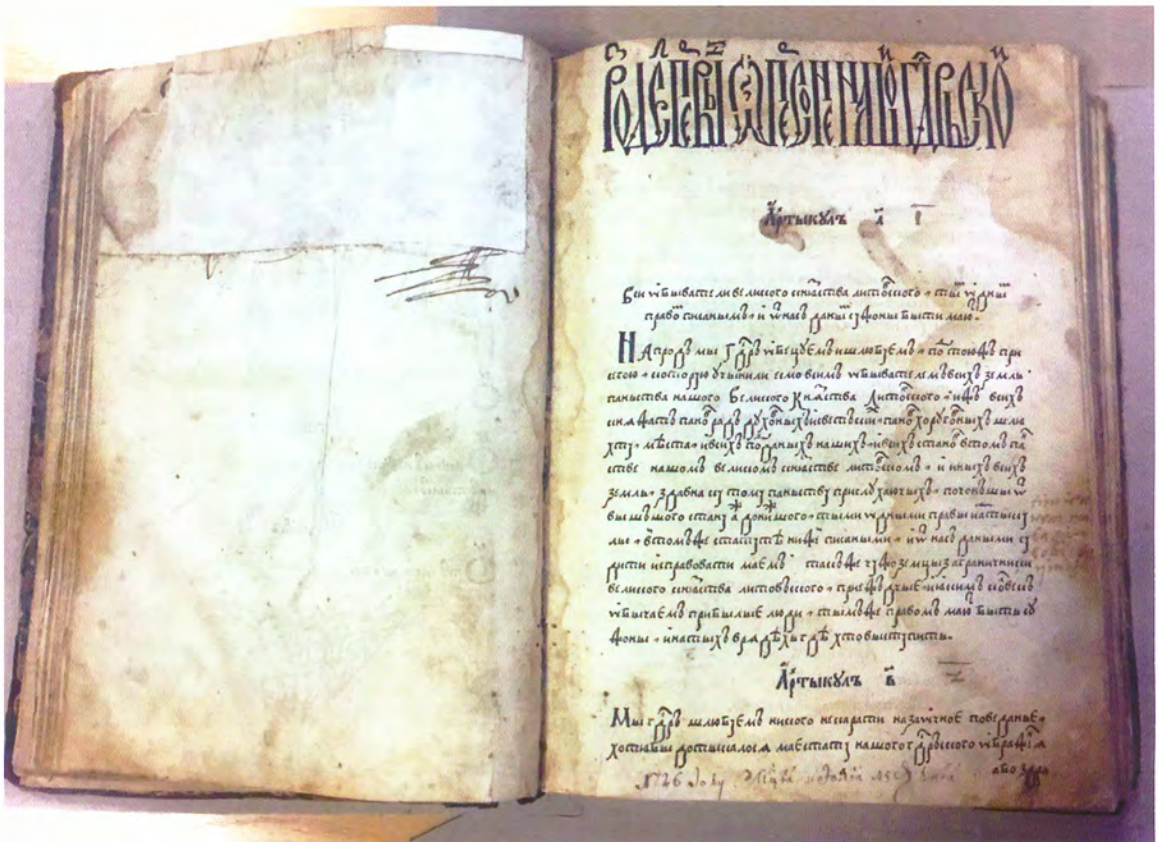
“Малая падарожная кніжка”.

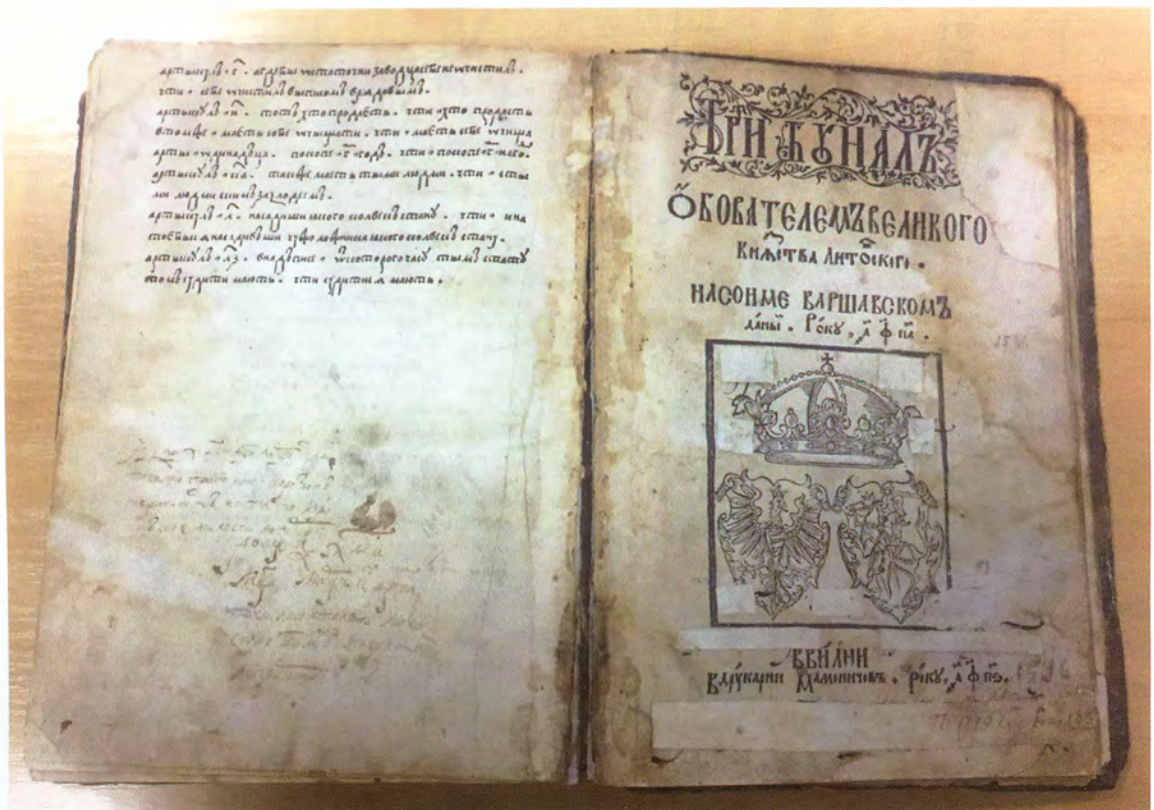
“Апостал” Францыска Скарыны.

Музейныя заняткі для школьнікаў на прасторы выставы.

Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 года.

Выданне Трыбуналу Вялікага Княства Літоўскага 1586 года.

унікальнага выдання, і зусім невялікая колькасць краін свету можа дазволіць сабе прадэманстраваць яе публіцы. У Беларусі гэтае ўнікальнае выданне дэманструецца ўпершыню.

Нават факт дастаўкі кнігі ў нашу краіну стаў працэсам, за якім уважліва назіралі прадстаўнікі дзяржаўных органаў, бібліятэкары і музейнікі, а праз сродкі масавай інфармацыі — шырокія слаі беларускага грамадства. Урэшце да падрыхтоўкі выставы і дастаўкі Бібліі Гутэнберга ў Беларусь непасрэдна далучыліся не толькі спецыялісты Нацыянальнай бібліятэкі Германіі, але і Пасольства ФРГ у Рэспубліцы Беларусь.

Каб дапоўніць вобраз унікальнага выдання, поруч з фрагментам арыгінальнага помніка на выставе будзе дэманстравацца факсімільнае выданне поўнай Бібліі Гутэнберга, выкананае ў 1913 г. у тым жа Лейпцыгу. Сёння гэтае выданне таксама лічыцца бібліяграфічнай рэдкасцю: яно прыбыло на выставу з Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі ў Маскве.

Для стварэння маштабнай карціны на выставе дэманструюцца першадрукі з прыблізна 30 краін Еўропы — надзвычай старажытныя і каштоўныя, надрукаваныя кірыліцай, лацінкай і нават глаголіцай. Прычым гэта не проста прыклады кнігадрукавання ў розных формах, гэта першыя падобныя выданні: першыя лацінашырыфныя выданні Гутэнберга, першыя кірылічныя друкі Швайпольта Фіёля і балканскіх друкароў, унікальныя і абсалютна незнаёмыя беларускай аўдыторыі глагалічныя выданні Прымажа Трубара.

Цэнтральнае месца ў экспазіцыі адведзена арыгінальным выданням Францыска Скарыны, якія ўбачылі свет ў Празе і Вільні ў 1517—1525 гадах. Пры гэтым экспануюцца не толькі дзесяць кніг першадрукара, якія сёння зберагаюцца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, але і рэдкія асобнікі з іншых краін. Агулам на выставе прадстаўлена 61 арыгінальная кніга, выдадзеная Францыскам Скарынам, з пяці дзяржаўных і прыватных калекцый з чатырох краін свету.

Многія з гэтых кніг абсалютна неведомыя нашаму глядачу і наведвальніку, паколькі ніколі раней у Беларусі не экспанаваліся. Напрыклад, сапраўдным адкрыццём для наведвальнікаў стаў адзін з найлепшых захаваных у свеце асобнік "Малой падарожнай кніжкі" са збораў Нацыянальнай і ўніверсітэцкай бібліятэкі Славеніі.

Ніколі раней беларускі глядач не бачыў і "Апостал" Францыска Скарыны (першае дакладна датаванае выданне на беларуска-літоўскіх землях), які для выставы перадала Расійская дзяржаўная бібліятэка. Адтуль жа прадстаўлена і адно з найбольш знакамітых выданняў нашага першадрукара — Кніга Юдзіф, якое, на жаль, адсутнічае ў Беларусі. Менавіта ў прадмове да гэтага выдання найбольш ярка і пераканаўча ўвасобілася патрыятычнае светаадчуванне Францыска Скарыны. У ёй пісьменнік параўноўвае чалавека з іншымі жывымі істотамі і на аснове гэтага параўнання сведчыць пра агульную для іх любоў да роднага куточка зямлі, дзе яны нарадзіліся і ўзгадваюцца. Тым самым Францыск Скарына даказвае яшчэ адну важную для свайго часу ісціну: ён сцвярджае права грамадзян розных краін ганарыцца і любіць сваю айчыну, выступае за роўнасць усіх народаў між сабою і за каштоўнасць кожнага з іх паасобку. Сёння ледзь не кожны беларус ведае гэтыя словы перша-

друкара, але бачыць іх у арыгінале — на старонках кнігі, надрукаванай 500 гадоў таму, — такой магчымасці беларуская публіка дагэтуль не мела.

На дзіва шмат беларускіх старадрукаў таксама ўразлілі наведвальнікаў, паколькі ніколі раней не экспанаваліся ў нашай краіне. Напрыклад, амаль неведомым заставаўся і такі знакаміты кніжны помнік, як Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 года. Адносна нядаўна няпоўны экзэмпляр Статута быў набыты Музеем гісторыі Магілёва, і ён ужо экспанавалася ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Адмыслова для дадзенай выставы ў Мінск быў дастаўлены неведомы і нябачаны раней у Беларусі экзэмпляр Статута ВКЛ 1588 года з Латвіі. Гэтае выданне з'яўляецца ўнікальным і вельмі цікавым. Некалькі аркушаў у пачатку кнігі ад актыўнага выкарыстання былі страчаныя, але дасканала ўзноўленыя пісцом у рукапісным выглядзе. Фактычна на кожнай старонцы Статута прысутнічаюць рукапісныя пазнакі, заўвагі, дадаткі, падкрэсліванні, што сведчыць пра яго вельмі актыўнае выкарыстанне. Да Статута прыплечена знакамітае выданне Трыбуналу ВКЛ 1586 года — першае беларускае выданне прававога характару.

Выставы падобных старажытнасцяў і каштоўнасцяў ніколі раней не адбываліся між Беларуссю і Латвіяй. Таму вялікае спрыянне ў магчымасці прадставіць унікальны помнік у Беларусі аказала кіраўніцтва Нацыянальнай бібліятэкі Латвіі, дзе захоўваецца арыгінал і Пасольства Латвійскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь.

Многія ўнікальныя кніжныя помнікі былі перададзеныя для выставы прыватнымі ўладальнікамі. Гэта тычыцца як выданняў Францыска Скарыны, так і яго паслядоўнікаў. Сярод іншага менавіта з прыватных кнігазбораў былі прадстаўлены знакамітыя Берасцейская Біблія і "Граматыка" Лаўрэнція Зізанія.

У выніку на выставе атрымалася ўпершыню прадэманстраваць усю палітру беларускага кнігадрукавання, выданні большасці друкарняў з розных куточкаў Беларусі: старадрукі, выпушчаныя ў Берасці, Нясвіжы, Вільні, Еўі, Куцейне, Магілёве, Супраслі, Мураванай Ашмянцы, Полацку, Гродне, Слуцку і інш. Яны цудоўна дапоўненыя рэдкімі выданнямі XIX і XX стагоддзяў. Сярод іх першыя выданні Адама Міцкевіча, Яна Баршчэўскага, Яна Чачота, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Вацлава Ластоўскага, Максіма Гарэцкага, легендарныя "Наша доля", "Наша ніва", "Маладая Беларусь" і інш. На выставе знайшлося месца для сучасных выданняў: лепшых кніг Беларусі, пераможцаў Нацыянальнага конкурсу "Мастацтва кнігі" апошніх дзесяцігоддзяў.

Разам з асобнымі кніжнымі помнікамі на выставе наведвальнікі маюць магчымасць пазнаёміцца з цэлымі калекцыямі — гістарычнымі кнігазборамі, якія збіраліся ў Беларусі на працягу стагоддзяў. Бібліятэкі Радзівілаў, Храптовічаў, Слізняў, Гутэн-Чапскіх, прыватныя кнігазборы Яўхіма Карскага і Янкі Купалы, выданні з фондаў колішніх Полацкай акадэміі, калегіумаў, манастыроў і цэркваў, гімназій і вучэльняў — усё гэта дапаўняе агульную карціну кніжнай культуры Беларусі. Для візуалізацыі гісторыі бібліятэчнай справы на выставе створана рэканструкцыя старой бібліятэкі ўзору XIX стагоддзя, якая выклікае выключна вялікую цікаvasць у наведвальнікаў.

Для лепшага эмацыйнага эфекту, для больш разнастайнай і цікавай падачы гісторыі кнігадрукавання ў Беларусі на выставе экспануецца кніжны друкарскі варштат узору XVI стагоддзя, афортны варштат для медзярытаў, рэальныя наборныя касы са шрыфтамі, абсталяванне для вырабу паперы і апрацоўкі скуры, экзатычная машына для сшывання кніг металічным дротам, "Гільяціна" для абрэзкі кніжных блокаў і цалкам сучасныя плотэр для друку вялікіх фарматаў ды 3D-прэнтэр. Гэтыя працоўныя экспанаты дазваляюць зразумець сам прынцып кнігадрукавання ў мінулым і сёння, тлумачаць няпросты шлях удасканалення выдавецкіх і паліграфічных тэхналогій — ад старажытнасці да сучаснасці. Як паказала практыка, магчымасць паглядзець і выпрабаваць у справе адноўлены друкарскі станок часоў Францыска Скарыны і параўнаць яго з сучасным друкарскім станком і 3D-прэнтэрам выклікае яркія эмоцыі і пакідае добрую памяць.

Сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі значна пашыраюць магчымасці выставачнай дзейнасці. Менавіта таму на выставе створаны шырокія магчымасці для знаёмства з кніжнай культурай Беларусі праз выкарыстанне разнастайных тэхнічных і мультымедычных сродкаў. Напрыклад, пры дапамозе шлема віртуальнай рэальнасці можна перанесціся ў майстэрню друкара XVI стагоддзя, а таксама ў старажытную беларускую бібліятэку. На кінапляцоўцы ў рэжыме нон-стоп трансляюцца фільмы пра Францыска Скарыну і яго паслядоўнікаў, пра багатую кніжную спадчыну Беларусі.

Падобны інтэрактыўны фармат забяспечыў магчымасць зрабіць выставу цікавай не толькі для спецыялістаў, але абсалютна для ўсіх і кожнага.

Асабліваю цікавасць выстава выклікае ў маленькіх наведвальнікаў. На дзіцячай пляцоўцы хлопчыкі і дзяўчынкі ўдзельнічаюць у майстар-класах і гульнях, папаўняюць багаж ведаў на цікавых тэматычных уроках, а таксама з дапамогай інтэрактыўных сталаў і інфармацыйных тэрміналаў здзяйсняюць падарожжы па гарадах і краінах, дзе працаваў Францыск Скарына, знакамітых у мінулым друкарнях. Тут жа дзеці актыўна ўключаюцца ў працэс пазнання кніжнага свету праз незвычайныя пазлы, размаляўкі, прымаюць удзел у пазнавальных віктарынах і конкурсах.

Падчас працы выставы на яе прасторах праходзяць музейныя заняткі для школьнікаў 1—11 класаў. Яны даюць выдатную магчымасць на ўласныя вочы ўбачыць артэфакты, пра якія школьнікі чытаюць у падручніках: каштоўныя кніжныя помнікі, створаныя нашымі продкамі за 500 гадоў кнігадруку, а таксама лепшыя сусветныя ўзоры кніжнай справы ад часоў Ёгана Гутэнберга да нашых дзён. Пазнанне разнастайнасці кніжнай культуры адбываецца ў даступнай і займальнай форме праз дыялог, гульні і творчасць. Сярод тэматычных кірункаў правядзення музейных заняткаў такія: "Францыск Скарына і яго эпоха" (абагульнены), "Ёган Гутэнберг і пачатак еўрапейскага кнігадрукавання", "Францыск Скарына — беларускі першадрукар", "Беларускае кнігадрукаванне XVI—XVIII стагоддзяў". Зона дзіцячых заняткаў дапаўняецца адукацыйнай зонай, фотазонамі і іншымі інтэрактыўнымі ініцыятывамі!

Наведвальнікі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, многія з якіх ніколі не былі ў нашай краіне раней і нічога

не ведалі пра нашу культуру, выходзілі з выставы глыбока перакананымі ў багацці і разнастайнасці кніжнай традыцыі нашых продкаў, а таксама захопленыя павагаю беларусаў да сваёй культурнай спадчыны і імкненнем да яе захавання.

Многія наведвальнікі на памяць набываюць выпушчанае адмыслова для выставы ілюстраванае выданне, створанае на падставе экспанатаў самой выставы — "Узнікненне кнігадрукавання ў Еўропе і Беларусі"^{*}. Гэтае багата ілюстраванае выданне вызначае вытокі і дасягненні еўрапейскага кнігадрукавання, прадстаўляе друкаваную спадчыну Францыска Скарыны ў Беларусі і свеце, паказвае ўплыў першадрукара на развіццё кніжнай культуры Беларусі. Падобныя выданні не толькі пакідаюць памяць пра выставу, але і забяспечваюць даследчыкаў якасным навуковым і ілюстрацыйным матэрыялам.

Для развіцця выставачнага праекта ладзяцца шматлікія часовыя выставы і іншыя мерапрыемствы. У прыватнасці, нядаўна ў бібліятэцы адкрылася філатэлістычная выстава "Спадчына і гонар Беларусі", прымеркаваная да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. На ёй былі прадстаўлены маркі, канверты і паштовыя карткі, прысвечаныя беларускай кнізе, выдаўцам і друкарам, пісьменнікам і навукоўцам, а таксама багатай культурнай спадчыне Беларусі. Выставу арганізавалі Нацыянальная бібліятэка Беларусі і РУП "Белпошта".

Іншы прыклад "выставы ў выставе" ўяўляе сабою арганізаваная бібліятэкай сумесна з Дзяржаўным літаратурным музеем Янкі Купалы выстава "Натхнёныя словам Купалы". Яна была прысвечаная 135-годдзю з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры і 500-годдзю беларускага кнігадрукавання. На ёй былі прадстаўлены работы з залатога фонду беларускай кніжнай графікі XX ст. такіх выбітных мастакоў, як Арлен Кашкурэвіч, Васіль Шаранговіч, Міхаіл Басалыга — знакамітых сучасных твораў і прадаўжальнікаў справы Скарыны.

Падобныя часовыя і разавыя праекты толькі стымулююць агульнае правядзенне міжнароднай выставы, прыцягваюць новых наведвальнікаў да яе, пашыраюць спектр экспазіцыйных матэрыялаў і аўдыторыю зацікаўленых.

Упэўнена можна сказаць, што вопыт правядзення падобнай маштабнай міжнароднай выставы, досвед прыцягнення шматлікіх партнёраў і спонсараў для забеспячэння экспазіцыі з'яўляецца ўнікальным для Беларусі і можа быць выкарыстаны для новых музейных і выставачных праектаў не толькі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, але і іншых устаноў. Менавіта такі шлях з'яўляецца найбольш эфектыўным, на наш погляд, для рэалізацыі міжнародных выстаў: толькі сумесна, у супрацоўніцтве беларускіх і замежных устаноў, дзяржаўных арганізацый і прыватных збіральных, з прыцягненнем пазабюджэтных крыніц фінансавання магчыма паўнаўвартасна прадставіць багатую культурную спадчыну Беларусі.

^{*} Узнікненне кнігадрукавання ў Еўропе і Беларусі — Возникновение книгопечатания в Европе и Беларуси — The emergence of book-printing in Europe and Belarus / [І.Я.Вашкевіч і інш.; складальнік А.А.Суша; пад навуковай рэдакцыяй Р.С.Матульскага]; Нацыянальная бібліятэка Беларусі. — Мінск: Беларуская Энцыклапедыя ім. П.Броўкі, 2017. — 151 с.